

POLONYA EKONOMİSİNDE KOOPERATİFLERİN ROLÜ x

Kazimierz BOCZAR xx

Çeviren :

Doç. Dr. M. Zafer ÜSKÜL

I- POLONYA HALK CUMHURİYETİ EKONOMİK SİSTEMİNİN BELLİBAŞLI ÖZELLİKLERİ

Polonya Halk Cumhuriyetinde ekonomi sosyalist bir ekonomidir. Bununla birlikte, henüz kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminde.

Profesör Oskar Lange'ın tanımına göre, «sosyalizm, üretim ve dağıtım araçlarının sosyal mülkiyetine dayanan, bütün toplumun gereksinimlerini karşılamaya yönelik bir yönetimdir» (1).

Sosyalist ekonominin özgül (karakteristik) çizgileri şunlardır:

- Üretim ve dağıtım araçlarının mülkiyetinin niteliği,
- Ekonomik eylemin amacının özgüllüğü,

(x) Kazimierz Boczar, «Lerole des Coopératives dans l'Economie Polonaise», içinde: **Revue des Coopératives**, No. 150, 1967

(xx) Varşova Planlama ve İstatistik Okulu Profesörü

(1) Oskar Lange, «Rola spoldzielczosci w budowie socjalizmu», „Le Role de la Coopération dans l'Edification du Socialisme), içinde : **Pisma Economiczne: Spoleczne 1930-1960**, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, Varşovie, 1961

— Özel bir yönetim biçimi.

Sosyalizmde, üretim ve dağıtım araçları sosyal mülkiyet konusudur.

Uygulamada iki çeşit sosyal mülkiyet vardır:

— Genel anlamda sosyal mülkiyet ya da ulusal mülkiyet. Bu, bizim koşullarımızda devlet mülkiyetidir.

— Ulusun tümünü değil fakat toplum üyelerinin bazı kümelerini içinde toplayan devletten daha dar toplumsal örgütlerin elinde bulunan ortak mülkiyet.

En genel ve en büyük ekonomik anlamı taşıyan ortak mülkiyet biçimi kooperatiflerin ve kooperatif birliklerinin mülkiyetidir. Bu nedenle, rejimimizde, sosyal mülkiyetin iki çeşit olduğu genellikle kabul edilir. Devlet mülkiyeti ve kooperatif mülkiyeti. Bu iki biçim, bizim koşullarımızda sosyalist mülkiyeti oluşturur.

Kooperatiflerin eylemi, eşyanın niteliği gereği, üyelerinin, yani örgütlenmiş bir toplumsal kümenin gereksinimlerini karşılamaya dönüktür. Bizim koşullarımızda, kooperatif, eylemini bununla sınırlayamaz. Kooperatifçilik, kişisel ve ortak yararları ulusal yararlarla bağdaştırabilecek durumda olmak zorundadır ve ulusal yarar öbürlerinden önde tutulacaktır. Oskar Lange'ın haklı olarak dediği gibi, «sosyalist niteliğe sahip olabilmesi için, kooperatif işletmenin bir çeşit, bütün toplumun vekili olması gerekir» (2).

Kapitalizmden sosyalizme geçiş evresinde, üretim araçlarının tümü hemen sosyalleştirilmemiştir. Özellikle ülkemizde, özel mülkiyet konusu olan kişisel iş atölyeleri vardır. Bunların işlemesi sahiplerinin ve onların ailelerinin üyelerinin çalışmasına dayanmaktadır. Burada söz konusu olan, kişisel köylü işletmeleri, küçük zenaatkâr atölyeleri ve küçük perakende ticarettir.

Görülüyor ki, ekonomimiz, sistemlerin çoğulculuğuyla nitelenmektedir: Sosyalist devlet ve kooperatif kesimi, özel mülkiyete dayanan «küçük tüccar» olarak anılan kesim.

Nitel ve nicel yönden en önemli olan, ulusal ekonominin kilit-noktası, devlet mülkiyetidir. Halk iktidarının uygulanmasının ilk dönemlerinden beri büyük ve orta endüstri kurumları, belli başlı ulaşım araçları, bankalar, tarımın bir bölümü ulusallaştırılmıştır. Dış ticaret devlet denetimi altına so-

(2) Oskar Lange, a.g.y.

kulmuş ve büyük ölçüde devlet girişimi biçimini benimsemiştir. Daha sonra, devletin toptan ticareti, perakende ticareti ve ürün satın alımı geliştirilmiştir.

1965'de, ulusal gelirin % 66,9'u devlet ekonomisi kesimince sağlanmıştır. Devletin yatırım politikası dinamizm getirmiş ve ekonominin kalkınma yönünün yollarını etkilemiştir. 1965'de yatırım fonlarının %80,5'ini devlet ekonomisi sağlamıştır. Aynı yıl, devlet ekonomisi toplumsallaştırılmış ekonomide çalışanların ortalama %86,4'ünü çalıştırmıştır (ormancılık ve tarımda çalışanlar dışında) (3).

Kooperatifçilik ulusal ekonominin birçok dalında yer almakta ve önemli bir yer tutmaktadır.

Burada bazı veriler sunmakla yetineceğiz.

1965 yılı sonunda, 31.551.000 olan nüfusun 11.467.700'ü kooperatif üyesidir.

Kooperatifçilik, 1965 yılında, ulusal gelirin %8,7'sini sağlamıştır.

Kooperatif ekonomide çalıştırılan ortalama işgücü, ormancılık ve tarım dışında, 1965'de 1.088.000'e ulaşmıştır. Bu toplumsallaştırılmış ekonomide çalışanların %13,7'si demektir. Bu sayı içinde 446.000 kişi kooperatif üretimde, 387.000 kişi ticarete, 36.000 kişi bina yapımında 30.000 kişi ulaşımda, 13.000 kişi mali kurumlarda, 11.000 kişi konut yönetiminde, 13.000 kişi eğitim ve kültür alanında çalışmıştır.

1965'de kooperatif endüstrisi üretiminin değeri Polonya endüstrisinin toplam değerinin %10,2'sini ve tüketim maddeleri endüstrisinin toplam değerinin %21,4'ünü oluşturmuştur. Başkan B. Trampezynski'nin raporu kooperatif endüstrisinin önemini çok iyi göstermektedir.

Tarımsal üretim kooperatifleri toplam tarımsal üretime yalnızca %1 oranında katılmışlardır. Perakende ticarete, 1965'de kooperatifçiliğin payı %50,8, devlet ticaretinin payı %47,8, özel ticaretin payı ise %1,3'dür (4).

Kırdı gereçlenme alanında ticaretin hemen hemen tümünü kooperatiflerin örgütlediğini ve çiftçilerce satılan tarımsal ürünlerin dörtte üçünü kooperatiflerce satın alındığını eklemek gerekir.

(3) Annuaire Statistique 1966, s. 61, 64 ve 94

(4) Bütün veriler 1966 Annuaire Statistique'den alınmıştır: s. 13, 64, 120, 223, 335, 565.

Şimdiye dek kooperatiflerin öbür eylem alanlarında (örneğin dış ticarete katılmasından), nitel yönlerinden (daha kişisel koşullara uyum yetenekleri gibi), küçük yerleşme yerlerinin faaliyetlerindeki rollerinden vb. söz etmedik. Bununla birlikte, verilen rakkamlar çok açık olarak göstermektedir ki, Polonya Halk Cumhuriyetinde kooperatif ekonomi ulusal ekonominin içinde önemli bir yer tutmaktadır.

Kooperatiflerin mülkiyeti savaş öncesi malvarlıklarından, ortakların paylarından ve katkılarından, ekonomik faaliyetler boyunca elde edilen birikimlerden oluşmaktadır.

Kooperatif mülkiyeti ve buna dayalı ekonomik faaliyet devletçe korumakta ve desteklenmektedir. Polonya Halk Cumhuriyeti anayasasının II. maddesi şöyle düzenlenmiştir: «Polonya Halk Cumhuriyeti kentlerdeki ve kırdaki kooperatif hareketin bütün biçimlerini destekler ve görevlerinin yerine geterilmesinde çok yönlü yardım eder; sosyal mülkiyet olarak kooperatif mülkiyeti özel olarak korumayı güvence altına alır».

Üretim araçlarının sosyalleştirilmesinin niçin tek bir sosyal mülkiyet biçiminde, yani kooperatif mülkiyet ya da devlet mülkiyeti biçiminde ortaya çıkmadığı sorusu sorulabilir.

Burada ilk olanağı göz önüne almanın yararsız olduğunu sanıyorum. On yıllarca süren kooperatifçilik tartışmaları sırasında kooperatif mülkiyetin sosyalist ekonominin tek temelini oluşturamayacağını gösteren yeterince kanıt ortaya konmuştur.

Fakat acaba ikinci öneri için durum nedir? Sosyalist devlet ulusal mülkiyet yanında kooperatif mülkiyetin varlığını niçin kabul etmektedir?

Yoğun üretimin ortak mülkiyet ölçeğini aştığı her yerde en akıcı olanın devlet mülkiyeti olduğu açıktır. Fakat bir çok alanda özellikle küçük üretimin karşılıksız olarak sosyalleştirilmesi, kişisel küçük üretimin ulusal ekonomik plana bağlanması, kullanıcı yığınların denetimi ve sürekli girişi mi söz konusu olduğunda, kooperatif mülkiyet ekonomik görevlerin yerine getirilmesinde iyi sonuçlar doğurabilir.

Bu alanlarda kooperatifçilik toplumun bütünleşmesi yani kişinin, kümenin ve bütün toplumun yaralarının aynılığı duygusunun oluşturulması konusunda da iyi sonuçlar doğurabilir.

Kooperatifçiliğin bu iyi ekonomik ve sosyal sonuçları ancak bir koşul gerçekleşirse doğuracağı açıktır. Bu koşul, kooperatifçiliğin, ortaklar ara-

sında girişimi ve sosyal denetimi harekete geçirebilme yeteneğine sahip olmasıdır. Sosyal eylemsiz bir kooperatifçilik ölü kalacaktır; ekonomik ve sosyal açıdan yararsız bir hayal ürünü olarak kalacaktır.

Bazı alanlarda, örneğin kentte ticaretle, kooperatifçilik devlet kesiminin yanında ortaya çıkmaktadır. Bu durumda kooperatifçilik bütünüleyici bir rol oynamakta, tüketici yararına devlet ticaretiyle bir yarışma etmeni rolünü oynamaktadır.

Daha önce ortaya koyduğumuz gibi, ülkemizde «küçük tüccar» adıyla anılan ekonomi tarımda, zenaatte (üretim ve hizmet) ve perakende ticaretle görülmektedir (özel pansiyonculuk ya da ulaştırma gibi fazla anlam taşımayan öbür alanlardan söz etmiyoruz). Sosyalleştirilmemiş ekonomi, 1965 yılında, özellikle tarımda, ulusal gelirin % 24,1'ini üretmiştir.

1960 yılında (5) Polonya'da yaklaşık olarak 3.600.000 kişisel tarım işletmesi bulunmaktaydı ve bunlar 1965'de ekilebilir toprakların %85'ini kaplamaktaydı. Bunlar, 1965 yılında toplam üretiminin %87,9'unu sağlamıştır (6).

1965 yılı sonunda, Polonya'da yaklaşık 225.000 kişi çalıştıran 138.000'den fazla özel atölye, 22.000 kişi çalıştıran 7.000'e yakın küçük endüstri işletmesi, 15.000'den fazla küçük dükkan ve 800'e yakın özel lokanta bulunmaktaydı. 1965'de toplam ticaret içinde özel perakende ticaretin payı %1,3 idi (7). Ayrıca, zenaatkârlar ve çiftçiler üretimlerinin bir bölümünü komşularıyla değiştirerek ya da pazarda doğrudan tüketicilere satmaktadırlar.

Özel ekonomi, sosyalist ekonomi sistemimizde yabancı bir organ değildir. Gerekli olduğunda, devlet yardımından yararlanmaktadır. Özellikle tarımın durumu böyledir.

Bu özel ekonomi bütün topluluk yararına, vergi biçiminde ödeme yükümlenmektedir. Faaliyeti, genel amaca ekonomik uyarıcılar aracılığıyla -örneğin tarımsal üretimin alımında ayrıcalıklı fiyat, üretim aracı gereçlenmesi, kredi, sözleşme (sözgelimi tarımsal ürünlerin sözleşmeyle satın alınması)- ve örgütsel bağlar aracılığıyla dolaylı olarak yöneltilmektedir. Özel hizmetler ve ticaret dernekleri vardır. Kişisel tarım önemli bir yardımdan yarar-

(5) Son genel sayımın tarihi

(6) Aynı dönemde devlet tarım işletmelerinin payı %10,9 ve tarımsal üretim kooperatiflerinin %1'dir. Bkz. Annuaire Statistiques 1966, s. 223, 229, 247.

(7) a.g.e., s. 186, 335, 566, 571.

lanmaktadır ve üretimi güçlü kooperatifler ve tarım derneklerince yerine getirilen her çeşit hizmetten -pazarlama, dönüştürme, gereçlenme, mesleki danışma- yararlandırılmaktadır. Kooperatifler ve tarım derneklerince kişisel tarım için girilen eylem yoğun bir düzeydedir. Bunu göstermek için 1965 yılı sonunda gereçleme ve pazarlama kooperatiflerinin 4 milyon üzerinde, sütçülük kooperatiflerinin 875.000'e yakın, bahçivanlık kooperatiflerinin 310.000'e yakın ve tarım derneklerinin de 1.700.000 dolayında üyeye sahip olduklarını belirtmek yeterlidir.

Sosyalleştirilmiş ekonomi kesiminde faaliyetin amacı elbette kişinin kârı değil fakat veri koşullar içinde bütün toplumun gereksinimlerinin en iyi biçimde karşılanmasıdır. Daha önce belirttiğimiz gibi, kooperatif ekonomi, örgütlenmiş kümenin gereksinimlerini karşılarken tüm toplumun yararının vekili olarak davranmaktadır. Bunun sonucu şu söylenebilir ki bizim rejimimizde, kooperatifçiliğin ve devletin amaçları arasında, çelişki yoktur (8).

Kişisel ekonominin yol göstericisi elbette özel çıkardır. Fakat küçük tüccar özel ekonomiye hizmet eden devlet ve kooperatifçiliğin eylemi bu özel yarar ile ulusal ekonominin programlanmış kalkınmasının genel yönetimi arasında bir uyum sağlamaya yönelmiştir.

Ekonomik eylem sosyal mülkiyete dayandığından ve maksimum sosyal yarar sağlamaya yöneldiğinden, sosyalizmin özgüllüğü olan yeni bir yönetim sistemi gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Özellikle, ekonomiyi, işletmeler ve onların birlikleri düzeyinde olduğu kadar bütünüyle ulusal ekonomi düzeyinde planlama gereksinimi kendisini duyurmaktadır. Polonya koşullarında bu yalnızca bir gereksinim değil aynı zamanda gerçek bir olanaktır. Çünkü, sosyal mülkiyete dayalı işletmeler, genel hükümler çerçevesinde, tek bir merkeze bağlıdır ve bu merkez devlet iktidarındır.

Görülmektedir ki, sosyalist yönetim biçiminin özgül çizgisi -bu, Polonya Halk Cumhuriyeti için de geçerlidir- ulusal ekonominin yönetiminde oynadığı egemen roldür. Bu kısaca, bütün ulusal ekonomiyi en akılcı biçimde ve devletçe çizilen amaca uygun olarak elde edilebilir tüm kaynaklardan yararlanmayı sağlayacak bir merkezi plana dayandırmaktır.

(8) Burada düşündüğümüz uzun dönemdeki amaçlardır. Çeşitli toplumsal kümelerin günlük yararları her zaman genel yararlarla aynı olmayabilir (Söz gelimi günlük tüketim ile ulusal ekonominin gelişmesini amaçlayan yatırımlar arasındaki sürtüşme gibi).

Fakat, merkezi bir planın gerekliliği, bu planın alanı konusunda olduğu kadar kapsam ve yoğunluğu konusunda da, planın uygulanmasının tek bir biçiminin varlığı anlamına gelmez (9).

Bu yazının ikinci bölümünde sosyalist ekonominin çeşitli işleyiş olanakları ele alınacaktır.

II. SOSYALİST EKONOMİNİN İŞLEME MODELLERİ

Tarihin deneylerinin bize öğrettiği gibi, sosyalist ekonominin işleme şemaları durağan ve değişken öğeler kapsarlar. Soruna bu açıdan bakarak, W. Brus ekonomik kararları üç kümeye ayırmaktadır (10). Birinci kümede ekonomik kalkınma hızı sorununa -başka bir deyişle büyüklüğe ve yatırımların yönelimine- ve genel yaşam düzeyine yani ulusal gelirim bölüşümüne ilişkin makro ekonomik kararlar yer alır. Temel nitelikleri yüzünden, bu kararların alınması her zaman merkezi organlara, devletin ekonomik organlarına aittir. Öteki uçta, işin yeri ve cinsi gibi kişisel tüketimin biçim ve yapısını ilgilendiren kararlar vardır. Devlet bu kararlar üzerinde özendirme önlemleriyle etkili olur. Bu önlemler ücretler ya da öbür gelirler, fiyat düzeyi vb. dir. Bununla birlikte, olağan dışı durumlar dışında bu mikro kararların alınması, sonuçta çalışanlara ve ilgili tüketicilere bırakılmıştır.

Sosyalist ekonominin sürekli iki ögesi işte bunlardır: Alınması devlet organlarına, merkezi ekonomik organlara ait, temel makro kararlar ve iş ile kişisel tüketimin seçimine ilişkin, alınması toplumun tek tek üyelerine ait olan mikro kararlar.

Bir çeşit bu iki kararın arasında yer alan üçüncü tür karar cari ekonomik kararlar olarak adlandırılır. Bu kararların konuları şunlardır: Çeşitli işletme ve dallardaki üretimin yapısı ve büyüklüğu, dolaşım yönleri, gereç-

(9) Planın alanı, kapsadığı alan sayısı, yani sorun, dal, ekonomik örgüt ve plan emirlerine uymak zorunda olan yer sayısıdır. Planının kapsamı, belirli bir alanın planının kapsadığı değişken sayısıdır. (değişkenden anlaşılması gereken, ekonomik süreçlerin akışına önemli etkide bulunan olaylardır). Planın yoğunluğu, planının benimsediği amaçların sayısı; bunların istenme derecesi ve bunların gerçekleştirilmesi için çabaların yoğunlaştırılması derecesidir.

Bkz: Prof. Czesław Bobrowski, **Planowanie Gospodareza-Problemy Podstawowe** (Planification économique-problemes de base), Panstwowe Wydawnicwa Nakkow, Varsovie, 1965, Serie Omega, s. 12-15.

(10) W. Brus, **Ogolne Problemy Funckjonowania Gospodarki Socialistycznej** Panswowe Wydawnictwo Naukowe, Varsovie 1961.

lenme kaynakları, daha az önemli yatırımlar, işçilere ayrıntılı ödeme biçimleri, vb. (11).

Bu kümedeki kararlar, uç durumlarda, yalnızca merkezi ekonomik organca alınabilir ve hiyerarşik yoldan tabana, işletmelere plan hükümleri olarak aktarılabilir. Ya da, bu kararlar çeşitli işletmelerce alınabilir. Birinci durumda sosyalist ekonominin merkezi işleyiş modeli ile, ikinci durumda da yerinden yönetim modeliyle karşılaşırız.

Merkezden yönetim modelinde ulusal plan, sektör planları ve işletme planları birbirine geçen bir piramit oluştururlar. Bu planlar, çimentosu yukardan gelen ayrıntılı emirler olan merkezi planın sonucudurlar.

Yerinden yönetim modelinde, ulusal plan yalnızca bir çerçevedir, bağımsız işletme planları bu çerçeve içinde yer alırlar. Bu planların benimseydiği yönelimler üzerinde merkezi organın etkili oluşu açıktır. Bu etki merkezi planın kararları yanında dolaylı ekonomik özendirmelemlerle gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte, son karar işletmelere aittir.

Uygulamada, bu modellerin hiçbiri saf olarak uygulanmamış, bizde her zaman karma modellerle karşılaşmıştır. Şimdiki gelişme merkezden yönetim modelinden ayrılarak yerinden yönetim modeline yönelmiştir.

Bu değişim bütün işletmelerin bağımsızlık derecesini ve kooperatiflerin kendi kendini yönetim ve bağımsızlık alanını arttırmaktadır.

Bununla birlikte, devletin rolü egemen olarak kalmaktadır ve kooperatif ekonominin planla çerçevelemesi her zaman gereklidir.

Bu nesnel gerekliliğin altını çizirken şunu da saptamamız gerekir: Kooperatifçilik, planlı ekonominin yürüncesine girme olayını kendisine dışardan benimsetilen bir şey olarak, gelişmesini frenleyen bir etmen olarak değerlendirmemektedir. Tersine, planın, kooperatif ekonomiye yüklediği görevler; sağladığı güvence ve öz olanaklarının üstünde olanaklar kooperatif ekonomiye önemli bir ekonomik gelişme sağlamıştır ve sağlamaktadır. Bazen, yabancı yayınlarda, plan emirlerine uyma zorunluğu nedeniyle yalnızca bir ekonomik kalkınma sağlandığı, kooperatif hareketin sosyal kapsamının fakirleştiği yolunda açıklamalara rastlanmaktadır. Şimdi bu yakınmayı çözümlemenin yeri ve zamanı değildir. Yalnızca şunu belirtmekle yetineceğiz ki, kooperatif eylemde sosyal öğelerin sözde eksikliği, koopera-

(11) a.g.e., s. 113.

tife giriş isteğe bağlı olduğundan, üyelerin sayısında bir durgunluk doğuracaktır. Oysa, istatistik veriler üye sayısında sürekli bir artış göstermektedir. Bu artış, üyelerine ekonomik alanda özel bir yarar sağlamayan dağıtım kooperatiflerinde de görülmektedir (12).

III. KOOPERATİF EKONOMİNİN PLANLI EKONOMİ SİSTEMİ İÇİNE SOKULMASI YÖNTEMLERİ

Polonya'da devletin bütün ekonomi üzerinde, bu arada kooperatif ekonomi üzerinde de, egemen bir rol oynadığını daha önce ortaya koyduk.

Burada bir ikilem ortaya çıkmaktadır. Uygulamada devletin yönetimi ile kooperatiflerin bağımsızlığı ve kendi kendini yönetimi nasıl bağdaştırılabilmektedir?

Ulusal ekonominin bir kesimi olmakla birlikte kooperatif ekonomi, ulusal ekonomi içinde bütünüyle erimiş değildir. Ortak mülkiyet olma niteliğini korumakta ve genel amaç ve yöntemlere aykırı olmayan özel bir yönetim biçimi oluşturmaktadır.

Altını çizerek belirtmek istediğimiz şudur: kooperatiflerimiz eylemlerinde yol gösterici olarak Uluslararası Kooperatif Birliğinin XIII. kongresinde kabul edilen genel ilkeleri benimsemiştir. Bunların içinde, herşeyden önce isteğe bağlı giriş, her çeşit ayırımın yokluğu ve demokratik yönetim ilkeleri gelmektedir ve bu ilkeler ilk derece kooperatiflerinde olduğu kadar onların birliklerinde de geçerlidir.

(12) Bu sayı destekleyecek rakamlar aşağıdadır:

31 Aralık'ta kooperatiflerin üye sayısı (bin kişi).

Yıl	Kooperatif Tipi		
	Toplam	Tüketim Koop.	Kırsal gereçlenme ve dağıtım kooperatifleri
1960	9.004,4	2.073,9	3.618,7
1961	8.533,5	2.181,7	3.692,0
1962	10.037,4	2.280,7	3.784,8
1963	10.510,5	2.348,0	3.874,8
1964	10.940,8	2.416,7	4.000,3
1965	11.467,7	2.508,8	4.082,6

Kaynak : 1966 İstatistik Yıllığı, 5.565.

Genel olarak, yetkili bir yazarın aşğıdaki yargılarına katılmak olanaklıdır: «Devlet kooperatifçiliğine çeşitli alanlarda etki eder. Kooperatifler, ekonominin çeşitli alanlarını düzenleyen hukuksal hükümlerle belirlenen sınırlar içinde işlerler. Devlet kooperatiflerin kuruluşu ve işleyişi için gerekli koşulları da belirler ve örgüt çerçevesini saptar. Devletin sürekli, işlevsel etkisi kooperatiflerin devlete karşı olan maddi zorunluluklarını saptamasında ve kooperatiflere devlet yardımı sağlamasında kendini gösterir. Kooperatifçiliğin sosyal özgüllüğü gereği -ortak mülkiyet olarak kooperatif mülkiyet niteliği, kooperatiflerde isteğe bağlı birleşme ve kooperatifsel kendi kendini yönetim- bütün bu olanakların sınırları içinde kooperatiflerin serbestçe hareket edebileceği belirli bir çerçeve niteliğinde olması zorunludur. Kooperatiflerin uyulması zorunlu emir ya da hüküm biçiminde kendini gösterecek bir devlet karışmasından arınmış bir iç alana sahip olması gerekir. Eşyanın niteliği gereği, kooperatiflerin devlet organlarına örgütsel bağımlılığı söz konusu olamaz» (13)

Devlet yönetimi ile kooperatiflerin kendi kendini yönetimi ve bağımsızlığı arasındaki ilişkileri tam olarak ortaya koyabilmek için yönetim tekniği açısından sorunların ayrıntısına inmek gerekir. Bu yazının sınırları içinde, bu ayrıntıya inme olanağı yoktur.

Bu nedenle, bilinçli olarak seçilmiş dört sorunun kilit noktalarını sunmakla yetineceğiz:

1. Kooperatiflerin kuruluşu sırasında devletin rolü
2. Planlama biçiminin kooperatifçilik açısından temel çizgileri (dikey eşgüdüm)
3. Halk meclisleri ile kooperatifler arasındaki ilişkiler (yurt düzeyinde eşgüdüm)
4. Kesimler eşgüdümü

1. Bir kooperatifin kuruluşunun temelinde elbette kurucu kümenin toplumsal girişimi vardır. Fakat bir kooperatifin kurulabilmesi için bu kooperatifin üyesi olduğu merkezi birlikçe verilmiş ve bu kooperatifin yararlılı-

(13) Ryszard Malinowski: państwo a spółdzielczość (devlet ve kooperatifçilik) Varşova 1966, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, p. 23; cf. Jerzy Nowaczyk, Kształtowanie się koncepcji państwowego kierownictwa spółdzielczego w społeczeństwie socjalistycznym (Sosyalist toplumda kooperatifçilikte devlet yönetimi kavramının oluşturulması), Ruch prawniczy ekonomiczny i socjologiczny 1965, fasc. IV.

ğını saptayan bir belgeye gereksinim vardır. Merkezi birlik kooperatifin kuruluşunun yararlılığını sosyal ve ekonomik açıdan inceler. Kooperatifler ve kooperatif birlikleri yasının 4. maddesi, yararlılık belgesinin ancak yetkili halk meclisi başkanlığı ile anlaştıktan sonra verilebileceğini öngörmektedir. Halk meclisi değerlendirmesinde yönettiği bölgenin ekonomik gereksinimleri ve koşulları çerçevesi içinde ekonomik yararlılığı gözönünde tutar.

2. Kooperatiflerin ekonomik planlarının yapılış biçimi ve kapsadığı alan, genel bir biçimde, Bakanlar Kurulu Planlama Komisyonunun yönergelerince belirlenmektedir. Kooperatifçiliğin özgül yönü kendisini ulusal planın gerçekleşmesine kooperatifçiliğin katılmasında ve kooperatiflerin içinde özel planların hazırlanmasında göstermektedir.

Ulusal planın hazırlanmasına, merkezi kooperatif birlikleri bakanlıklarla aynı yetkilere sahip olarak katılırlar (14).

Merkezi planlama büroları, kooperatiflerin olanakları ve projeleri konusunda onların düşüncelerini alır. Merkezi birlikler, Bakanlar Kurulunca belirlenen sayısal endisler ve emirler çerçevesinde plan projeleri hazırlar. Kendi öz plan değişikliklerini önerebilir.

İl kooperatif örgütleri de, yerel planların hazırlanmasına aynı biçimde katılırlar.

Devlet kuruluşlarından verilen emirler ve hükümler kooperatiflere kooperatif birlikleri aracılığıyla aktarılır. Kooperatif birlikleri bu emir ve endislere, kooperatiflerin koşullarına uydurarak, son biçimi bağımsız olarak verir. Emirleri yetkili halk meclisiyle anlaşarak düzenler. Kooperatifler başka öneriler ileri sürebilirler. Bununla birlikte, bir ekonomik plan hazırlamak zorundadırlar. Bu zorunluluk kooperatifler ve birliklerine ilişkin yasadandır. Bu yasanın 1. maddesine göre, kooperatifin amacı «ulusal ekonomik plan çerçevesinde ekonomik faaliyet göstermek; üyelerinin kültürel ve maddi düzeyini sürekli yükseltmek, sosyal yaşama bilinçli olarak katılmalarını sağlamak amacıyla ve Polonya Halk Cumhuriyetinin genel yararı içinde sosyal ve eğitici faaliyette bulunmak»tır (15). Öte yandan aynı yasanın 54. maddesi de şunları eklemektedir: «Kooperatifin ekonomik faaliyeti-

(14) Örnek olarak, Bakanlar Kurulu Planlama Komisyonu Başkanının 1967 ulusal ekonomik plan projesinin hazırlanmasına ilişkin yönergeyle ilgili 16 Nisan 1966 tarihli 23 sayılı emrinin 4. paragrafına, 1968 için plan genel hedeflerine ve bunların ayrıntılarına bakınız.

(15) 14. mad. 1961 tarihli Resmî Gazete no. 12, 61 fıkra.

nin, ekonomik ve mali bir planı temel alarak planlı bir biçimde yapılması gerekir».

Kooperatiflerin faaliyetinin gelişmesi konusundaki genel emirler genel kurulca kabul edilir (yasanın 34. maddesi). Somut ekonomik ve mali planlar kooperatif meclisince kabul edilir (md. 41). Merkezi birlik planların uygulanmasını gözetler, yardım eder, yönetim kooperatifi biçimleri geliştirir ve uygulamaya sokar, kooperatif örgütlerini ilgilendiren yasa tasarıları hazırlar, bunlar üzerindeki görüşlerini bildirir, revizyon yoluyla kooperatiflerin faaliyetlerini denetler (md. 164). Merkezi birlik genel kurulun çözümlerini sözelimi planlı ekonominin ilkelerine aykırı ise, iptal edebilir (md. 39). Ayrıca, merkezi birlik, akılcı bir ekonomik faaliyette bulunabilmeleri için kooperatiflere yardım etmek üzere çeşitli önerilerde bulunur. Planlı görevlerin saptanması ve gerçekleştirilmesi sırasında kooperatifçilik öz yönetiminin dikey bütünleşmesi rolü bizim kooperatif yönetimi sistemimizin özgül belirtisidir. Şunu da ekleyelim ki bir kooperatifin yetkili merkezi birlik içinde yer alması zorunludur.

3. Kooperatiflerin faaliyetinin yatay, bölgesel eşgüdümü halk meclislerince sağlanmaktadır. Halk meclisi bu görevini kooperatiflerin kurulmasına, planların yapılmasına katılarak, bunların gerçekleştirilmesi sırasında öneriler çıkararak katılır (16). Yüksek kooperatif meclisi kooperatiflerle halk meclislerinin bu işbirliğinin daha derinleştirilmesini istemiştir (29 Mart 1960 kararı) (17). Böylece ekonomik ve sosyo-eğitsel görevlerini yerine getirmek için kooperatiflerin halk meclislerinden beklediği yardım konusu da işbirliği alanı içine sokulmuştur.

Kooperatiflerle halk meclisleri arasındaki işbirliği giderek sağlamlaşmaktadır. Fakat bazen giderek azalmakla birlikte çatışmalara yol açan durumlar doğmaktadır. Halk meclisleri kooperatiflerin işlerine çok girmek istemekte, kooperatiflerse işbirliği çerçevesi içinde olan konularda halk meclislerine karşı çıkmaktadır. Bununla birlikte, bu anlaşmazlıklar genel ve temelli değildir.

4. Ulusal ekonominin yönetiminin demokratikleşmesi ve yerinden yönetime kayması sektörler arasında bir eşgüdüm gerekliliği yaratmıştır. Bu eşgüdüm, ilgili işletmeler dernekleri ve birlikleri arasındaki dolaysız görüşmeler-

(16) Bkz.: 25 Ocak 1958 tarihli halk meclislerine ilişkin yasanın 13. maddesi. Resmi Gazete, no. 29, fıkra 172.

(17) Mcniteur coopératif 1960, no, 1, fıkra 2.

le sağlanacaktır. Bu eşgüdüm biçimi 1960'danberi genişçe uygulanmaktadır. Bu amaçla çeşitli kurumlar kurulmuştur: Ulusal ve yerel düzeyde sektörlerarası anlaşmalar sektör merkezleri, mesleklere göre üretici dernekleri. Kooperatifler ve kooperatif birlikleri kendilerini ilgilendiren eşgüdüm kurumlarının çalışmalarına aktif olarak katılmakta ve eşgüdüm yöntemleri ve eğitimleri üzerinde etkili olmaktadır.

Kooperatifçi militanların seçilmiş iktidar organlarında ve devlet yönetiminde genişçe temsil edildiklerini ve kararlarını etkilediklerini eklemek gerekir.

Özetle, kooperatif ekonominin planlı ekonomi sistemiyle karmaşık bütünleşme sürecinin, Polonya'da devletçe temsil edilen örgütlenmiş bütün toplum için ve kooperatiflerde birleşen özel kümeler için yararlı bir biçimde geliştiği söylenebilir.

Bütün ekonomide olduğu gibi kooperatifçilikte de, eylemi bilimsel araştırma sonuçlarına en yüksek düzeyde dayandırmak için çaba harcanmaktadır.